

Sydafrika – värst i världen?

Sydafrika är värstinglandet i internationell brottsstatistik. Mord, misshandel och våldtäkt är vardag. Men stigande brottsstatistik innebär inte alltid att verkligheten blivit värre. Samhällets omvandling efter apartheid påverkar både brottslighet och statistik.

Översjuksköterskan på det statliga sjukhuset i Kimberley suckar högljutt och slår ut med armarna.

– Hur den höga brottsligheten påverkar vårt arbete? Vid vilket sjukhus du än jobbar är du utsatt, men vi har inte en situation där personalen är riktigt rädd än. Vi har säkerhetsvakter för att ha kontroll, säger Irene Mokale.

Situationen är värst fredags- och lördagskvällar, och vid löning förvandlas akuten till ett blodbad. Patienterna kommer främst in med hugg- och skärsår till skillnad från i Johannesburg där skottskador dominerar.

Kimberley ligger i nordvästra provinsen Northern Cape och har 250 000 invånare. Staden växer i takt med att människor lämnar landsbygden och invandringen ökar. Minst hälften av invånarna bor i kåkstäderna. Provinsen har bland landets högsta brottsstatistik för misshandel och våldtäkt. Här råder extrem arbetslöshet, många är fattiga och alkoholismen utbredd. Under de nio första månaderna 2001 anmäldes 995 grova misshandelsfall per 100 000 invånare, medan genomsnittet i Sydafrika låg på 418. Bara i Gauteng, provinsen med Johannesburg och Pretoria, var antalet våldtäkter och försök till våldtäkt högre än i Northern Cape, 110 respektive 108 per 100 000 invånare.

Nära sjukhuset ligger en av Kimberleys tre polisstationer, mitt i stadskärnan dit svarta hade begränsat tillträde under apartheid. Då låg tre fjärdedelar av polisstationerna i vita områden, trots att vita bara utgör elva procent av befolkningen. I dag byggs nya stationer i svarta områden.

I ett stort rum på åttonde våningen finns den nya radiocentralen som samordnar polisarbetet i kommunen. Chefen Anette Van Bosch berättar ingående hur polisen nu kontrollerar var patrullerna befinner sig och skickar den närmaste vid larm.

– Radiocentralen har gett oss större förståelse, bättre samordning och översyn av resurserna. Det förekommer färre rasistiska motsättningar genom att man utnyttjar systemet bättre, säger hon.

Men när vi lämnar city och förflyttar oss till polisstationen i den största kåkstaden Galeshewe möts vi av arvet efter en långvarig och systematisk rasåtskillnad. Små skokartonger till hus och plåtskjul står tätt i raka rader. Här finns inga välvattnade gräsmattor, taggtrådsförsedda murar eller patrullerande vaktbolag. Under samma tak bor flera generationer på liten yta. Grusvägarna dammar och i flera kvartershörn ligger shebeens, en slags spritbarer. Områdets polis arbetar i en liten envåningsbyggnad, en hyrd lokal som egentligen inte är avsedd för polisverksamhet, trots att belastningen är enorm.

– Galeshewe är vår värsta station i provinsen. Här sker många mord och mycket misshandel, men det beror på att folk bor trångt, har låga löner och dricker mycket, säger Laurence van Heerden, ansvarig för ett pilotprojekt som utvecklar polisverksamheten.

Vid anmälningsskivan står Aloysius Sekate, representant för kåkstadens styrelse och ansvarig för samarbetet mellan allmänhet och polis. Han är här för att återigen framföra folks klagomål på att polisen inte rycker ut när de ringer. Förklaringen han får är att stationen bara har två polisbilar. Han låter uppgiven men hoppas ändå att

den nya samordningen ska minska problemet. Vi frågar honom hur det är med allmänhetens förtroende för polisen.

– Jag brukar säga vid våra möten att nu är polisen med er för att lösa brotten. Polisen är inte som förr. Vi har tagit varandra i hand för att motarbeta brottsligheten, säger han.

Före upphävandet av apartheid i början av 1990-talet hjälpte polisen den vita övermakten att upprätthålla systemet med rasåtskillnad. Det finns därför en inbyggd misstro mot poliser – för tio år sedan var det dem man var rädd för.

Omvandlingen av samhället påverkar brottsstatistiken. Antalet anmälda brott i vissa kategorier har ökat markant. Medan mord är exempel på ett brott som alltid har anmälts, och som faktiskt rapporteras ha minskat med 23,5 procent mellan 1994 och 2001, har grov misshandel och våldtäkt ökat med 28,1 respektive 28,3 procent. Mellan 1994 och 1996 steg antalet anmälda våldtäkter efter kampanjer och utbildning av stationspersonal i bemötande av våldtäktsoffer. Ändå är våldtäkt fortfarande underrapporterat. Det gör det svårt att veta hur brotten begås. Rör det sig om våldtäkter på allmän plats av okänd man eller är det främst unga svarta kvinnor som våldtas av lärare, släktingar och tonårspojkar? Statistiken visar att 138 personer våldtas dagligen i Sydafrika. Då anmäls ändå inte ens hälften av de sexuella brotten enligt enkäter som Institute for Security Studies (ISS) genomförde 1997–1998. Enkätsvaren visar också att 95 procent av alla bilstölder rapporteras medan siffran för misshandel är 38 procent och 41 för rån.

En bidragande orsak till underrapportering kan vara att traditionell lagstiftning fortfarande råder på sina håll. Ute i byarna går man snarare till den vise i stället för till polisen vid exempelvis våldtäkt. På detta kan fler brott följa om byrådet vill se vedergällning.

Om kriminalstatistik är svårtolkad i vanliga fall, är uppgiften ännu vanskeligare i Sydafrika, och då inte enbart på grund av samhällsomvandlingen. I april 2000 infördes ett stopp för brottsstatistik. Inga siffror fick publiceras förrän ungefär ett år senare. Kritiker menar att den nye polischefen ville mörka den omfattande brottsligheten som skrämmer bort turister och utländska investerare. Men moratoriet sades behövas för att förbättra statistikinhämtningen. Problemen på stationerna är att det saknas datorer, enhetliga rapporteringssystem och tillräcklig kunskap hos den enskilde polismannen – vissa kan inte skriva och läsa. Dessutom hade ledningen redan 1999 satt som mål att stabilisera brottsnivån inom tre år, vilket man nu säger sig ha uppnått.

– Vad som hände var att man från central nivå gick ut med signaler om att ju mindre vi rapporterar desto bättre. Stationsledare känner att de måste få ner statistiken. Nu säger de centralt att de gjort succé i brottsreducering, menar Ted Legget på ISS.

Han tycker att man egentligen inte kan jämföra statistiken före och efter uppehållet. Han motsätter sig också att polisen använder brottsstatistik som måttstock för sina prestationer. Allmänheten anmäler brott i olika hög grad och polisen rapporterar ojämnt beroende på person, region och tidpunkt. Poliser kan också avstå från att anmäla brott i hemmen som en följd av kvinnans låga ställning i det sydafrikanska samhället.

De brottsinblandade känner eller känner igen varandra i 87 procent av de undersökta fallen i en polisanalys från 1998 av 2 693 mordfall. En liknande polisanalys av rapporterade våldtäktsfall visar att offer och förövare känner varandra i mer än 70 procent av fallen. I nästan en fjärdedel av mordfallen skedde brottet i offrets eget hem. Ofta är det gräl och missförstånd i kombination med alkohol och

tillgång till knivar och flaskor, ibland skjutvapen, som leder till misshandel, mordförsök eller mord. En samstudie från 2000 mellan universitet och myndigheter visar att nästan 60 procent av alla undersökta mord var alkoholrelaterade. För mord med vasst föremål var siffran hela 80 procent. Enligt en polisanalys förekommer alkoholpåverkan vid våldtäkter i 20 procent av fallen, i vissa provinser är siffran 30 procent.

Inne på brännskadeavdelningen på Kimberley sjukhus hör vi om exempel på vad som kan dölja sig bakom siffrorna om brott i hemmen. Män med uppfläkt, bränt skinn tas om hand efter att deras fruar hållit kokande vatten eller olja över dem när de kommit hem fulla på natten. Annars är det mest kvinnor och barn som drabbas av "domestic violence". I ett samhälle med väldiga orättvisor och en arbetslöshet på 40 procent tar mannen ofta ut sitt misslyckande som familjeförsörjare på dem som sägs befinna sig under honom i status.

I en rapport från den sydafrikanska rikspolisstyrelsen (SAPS) från december 2001 beskrivs hur dessa förhållanden kan kvarstå i generationer och befästa vissa mekanismer för att familjen ska stå ut. Mödrar hittar sätt att försörja familjen på när mannen saknar inkomst, vilket skadar hans självbild ännu mer. I matriarkatet som uppstår flyr mannen in i en machokultur där gäng ofta bildas. För att visa makt och kontroll tar mannen till verbala kränkningar och extremt våld mot kvinnor och barn. I gängen är våld och mord ett naturligt inslag, och våldtäkt förekommer som initiationsrit.

SAPS pekar också på flera anledningar till det utbredda sexuella våldet mot barn. I kåkstädernas trångboddhet sover barn ofta i rum där vuxna har sex, vilket kan leda till imitativt beteende – barnvåldtäkter begås inte sällan av barn. Apartheidssystemets segregation har också lett till att föräldrar jobbar långt hemifrån och barn lämnas med andra barn eller med någon vuxen. Spänningar mellan traditionella och moderna värderingar kan försvåra situationen. I det traditionella afrikanska samhället ska barn lyda äldre, men i krocken med det moderna samhället och dess starka inslag av porr och våld uppstår problem. Barn har inte fått lära sig sitt egenvärde och att deras kroppar tillhör dem. I polisrapporten nämns även att det finns olika myter om att man kan botas från hiv/aids genom att ha sex med en oskuld eller äldre kvinna som har överlevt aids. Worldwatch uppskattar att 22 procent av Sydafrikas 44 miljoner invånare var hiv-smittade i slutet av 2001.

Till detta kommer en lång tradition av att vingårdsarbetare har fått sin lön i billigt vin. I dessa vinodlingsområden finns polisdistrikten med flest antal mord och misshandel. Alkoholismen har befästs i generationer. Många av dagens vuxna växte upp med konstant berusade fäder som bråkade och slog mödrar och barn. Att dricka billig alkohol är fortfarande en kultur även för den som i dag inte arbetar på vingård.

I samma rapport tas också andra orsaker till Sydafrikas brottslighet upp. Avsaknaden av välfärdsstat och tillräckliga sociala nätverk på grund av urbanisering och invandring kombinerat med extrem fattigdom gör "needy burglars" av människor – de måste stjäla för att få mat för dagen. Detta gäller även barn som kanske mist sina föräldrar i aids eller genom mord.

– Vi försvarar inte brott, men en person som är hungrig är mer benägen att ta din klocka. Om fler människor får mat på borden kommer brottsligheten att gå ner, säger Boas Motjetsi, polis sedan 1974 och nu vice ordförande i polisfacket Popcru.

Hur står sig då Sydafrika i en internationell jämförelse? Interpols statistik är inte smickrande. Sydafrika var det land med högst antal mord och rån per 100 000 invånare 1998 visar siffror från Interpol och SAPS. Vad gäller grov misshandel hade bara Australien fler rapporterade fall. Men sydafrikanska polisen tycker att bilden är

något missvisande då bara 91 länder ingår och statistiken inte kommer från samma år. Man hänvisar i stället till en engelsk regeringsrapport och en brasiliansk rapport, som visar att Washington DC har 70 brottsrelaterade dödsfall per 100 000 invånare medan Pretoria har 41, och att vissa brasilianska städer har högre siffror för mord och dråp än Johannesburg. Likväl framhåller SAPS att brottsnivån i landet är alldeles för hög, framför allt för grova våldsbrott.

I Sydafrika finns ingen motsvarighet till Brottsförebyggande Rådet (BRÅ), men 1999 startades ett statligt finansierat projekt – Crime Prevention Research Resources Centre, RRC – som länk mellan regeringen och forskarvärlden. Hittills görs det brottsförebyggande arbetet lokalt, i bästa fall i samarbete mellan polis och allmänhet. På 90 procent av alla polisstationer har närpolis inrättats. 2002 har utsetts till "Frivilligas år" och tiotusentals civila deltar. Aloysius Sekate berättar att många unga män i Galeshewe vill gå med och ser det som ett tecken på förändringsvilja.

Enligt konstitutionen är det säkerhetsdepartementets och därmed polisens ansvar att förebygga brott.

– Men det där kan inte polisen något om, ändå är det de som är ansvariga. Uppgiften borde läggas ut på andra departement, som social-, utbildnings- och hälsodepartementet, säger Ted Legget på ISS.

På grund av analfabetism, låga löner och dålig utbildning tycker han att det är fel att låta poliser ansvara för det brottsförebyggande arbetet. ISS vill inrätta en nationell brottsförebyggande myndighet.

–Det behövs till exempel kampanjer mot alkohol som ett led i det brottsförebyggande arbetet och SAPS har inte de kunskaperna.

Men polisen uppvisar ändå framsteg. I sin årsrapport fram till april 2002 räknas satsningarna upp. I Operation Octopus ska polisen samarbeta mer med flygplatserna för att göra dem säkrare. Ett annat initiativ innebär att Johannesburg och Kapstaden utrustats med övervakningskameror. Bilstölder finns med i den speciella satsningen mot organiserad brottlighet, och på de 20 polisstationer med flest våldsbrott mot kvinnor och barn har förebyggande arbete inletts.

Längst bort i korridoren, i ett av de överfyllda kontorsrummen på polisstationen i Galeshewe, trängs en tapper skara poliser som jobbar med brottsförebyggande arbete. På flera kartor sitter fullt med nålar som visar var vilka brott begås. Två områden är nästan sönderstuckna. Stormöten med allmänheten har resulterat i fler anmälda brott.

– Men det svåraste är att koncentrera sig på ett område. När vi är synliga på ett ställe en tid flyttas brottsligheten över till nästa, säger chefen Deidré Lynette Desai.

Text: Jeanette Neij och Anna-Karin Thorstensson

Brottsutvecklingen i Sydafrika

Tabellen visar officiell brottstatistik för de värsta våldsbrotten i Sydafrika. Den beskriver utvecklingen från 1994 till 2001 och anger antal brott i respektive kategori från januari till september, vilket innebär att de brottsdrabbade helgerna kring jul och nyår inte är medräknade

Brott	Antal per 100 000 invånare 2001	Förändring i procent sedan 2000	Förändring i procent sedan 1994
-------	---------------------------------	---------------------------------	---------------------------------

Mord	33,3	-2,6	-23,5
Grovt rån	194,0	+10,1	+39,3
Våldtäkt/försök till våldtäkt	83,5	+0,4	+28,3
Grov misshandel	418,4	-2,0	+28,1
Källa: SAPS, december 2001.			

Artikeln får inte publiceras eller kopieras, vare sig helt eller delvis, utan författarnas tillstånd.